

A VESZPRÉMI VEGYIPARI EGYETEM KÖZPONTI KÖNYVTÁRA SZOLGÁLTATÁSAINAK TÍZÉVES FEJLŐDÉSE

I.

A Számítógépes Kémiai Szakirodalomfigyelő Szolgálat

Veszprémben 1949-ben indult meg a vegyész-mérnök-képzés a Budapesti Műszaki Egyetem kihelyezett karaként létesített intézményben. Az új intézmény állami vezetése azonnal megszervezte a felsőfokú oktatás szakirodalmi megalapozását szolgáló szakkönyvtárat is, amely önálló könyvtárhálózattá válásáig, – 1966-ig – a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárához tartozott.

Az 50-es években nemcsak az intézmény volt új, hanem csaknem valamennyi oktatója és többi dolgozója is fiatalos lelkesedéssel végezte munkáját. Ezt a korszakot a nehéz munkafeltételek ellenére a nagyratörő elképzelések, az igényes, magas célkitűzések és hősiességű áldozatvállalások jellemezték. Az oktató-kutató szakemberek a legújabb tudományos eredményekkel, a kémiai technológia legkorszerűbb módszereivel akarták a jövő mérnökeit megismertetni.

Ebben a lelkes légkörben a könyvtár is tudása legjavát igyekezett nyújtani: folyamatosan kereste azokat a tájékoztató módszereket, amelyekkel leginkább segíteni tudta az egyetem dolgozóinak nemes célkitűzéseit. Az ötvenes évek végén és a 60-as évek elején a könyvtári szaksajtó egyre többet foglalkozott a számítógépes adatfeldolgozás könyvtári alkalmazásával, a fenyegető információ-áradat számítógép segítségével történő megfékezésével.

Ez a lehetőség csábította a Veszprémi Vegyipari Egyetem Központi Könyvtárát (VVEKK), hogy megvizsgálja a számítógépes információkeresés hazai alkalmazásának lehetőségeit. A könyvtári tanács szerepét betöltő Tudományos Bizottság 1966. november 25-i ülésén hagyta jóvá a könyvtár erre vonatkozó javaslatát azzal a megjegyzéssel, hogy ez távoli perspektíva, és megvalósításához feltehetően 10–15 évre lesz még szükség.

A könyvtár vezetése kezdettől fogva tisztában volt azzal, hogy a számítógépes információkeresést nem szabad csupán a veszprémi egyetem szakembereire korlátozni, mert annak teljességi képessége messze meghaladja az egyetem igényeit és országos szakirodalmi igények kielégítésére is képes. Az országos szintű hasznosítást az igen korszerű, nagy teljesítményű, de költséges módszer alkalmazásának gazdasági szempontja kifejezetten megköveteli.

Minden új szolgáltatás megindításának alapvető feltétele a felhasználói igények minél pontosabb ismerete. A Művelődésügyi Minisztérium Könyvtárügyi Osztályának megbízásából a Magyar Kémikusok Egyesületének segítségével 1967-ben 6000 kérdőív kiküldésével a Veszprémi Vegyipari Egyetem Központi Könyvtára felmérte a hazai szakemberek kémiai szakirodalmi igényeit. A visszaérkezett 552 válasz több mint 72%-a kifejezetten állást foglalt a számítógépes információszolgáltatás használata és igénybevétele mellett.

A tervezett szolgáltatás szempontjából alapvetően fontos döntés volt a szakirodalmi adattár megválasztása. Ennek legfontosabb szempontja viszont az volt, hogy biztosítsa a kémiai világirodalom minél nagyobb hányadának áttekintését, visszakereshetőségét. Abban az időben a géppel olvasható adattárak piacán a Chemical Abstracts Service (CAS) néhány adattára, az Institute of Scientific Information hivatkozási rendszerének gépi formátuma, az Information for Industry kémiai szabadalmakat feldolgozó 4 adattára, valamint a Derwent cég és az American Petroleum Institute 1–1 adattára szerepelt. Ezek közül céljaink számára leginkább a CAS CA Condensates című adattára felelt meg. Nemcsak széles dokumentumbázisa miatt, hanem a viszonylag kedvező (évi 2700 dolláros) előfizetési díja miatt is. A következő feladatot a megfelelő konfigurációjú elektronikus számítógép hazai előfordulásának felderítése jelentette.

Az MTA Központi Fizikai Kutató Intézet (KFKI) szakkönyvtárának akkori vezetője, dr. Farkas Istvánné is értesült a veszprémi egyetemi könyvtár kezdeményezéséről. Javasolta, hogy a számítógépes szakirodalomfigyelés előnyeit részletesen ismertessük a KFKI-ben dolgozó vegyészek fórumán, és vállalta egy ilyen találkozó megszervezését. Az előadás felkeltette a KFKI vegyész szakembereinek figyelmét. Az ő segítségükkel sikerült megszerezni az intézmény igazgatójának engedélyét arra, hogy a KFKI Számítástechnikai Főosztálya foglalkozzék ICL 1905-ös gépén a gépi adattár feldolgozásával és keresőprogramjának megírásával. Ezután már „csak” a megfelelő pénzügyi keretek biztosítása volt hátra. A Művelődésügyi Minisztérium vállalta a VVEKK költségvetési keretének az adattár előfizetéséhez szükséges összeggel való megemelését. A KFKI 300 000 (háromszázezer) Ft-ért vállalta a fordító, válogató, rendező és kiíró részekből álló program-csomag elkészítését, megírását. Ezt az összeget a VVE Pénzügyi Osztálya teremtette elő. A CA Condensates-nek az ICL 1905-ös gépen való feldolgozásához szükséges program-csomagot az azóta tragikusan elhunyt Horváth Iván írta meg, hasonló előzetes tapasztalatok nélkül ugyan, de mégis zseniális előrelátással, megérzéssel.

Csak a keresőprogram elkészülte után rendeltük meg a CAS-tól a céljainknak leginkább megfelelő CA Condensates adattárat, és kötöttük meg a használatára vonatkozó szerződést. A szerződésből a következő meglepő dolgok derültek ki: az adattár előfizetési díja mindössze bérleti díj, a CAS fenntartja magának továbbra is a mágnesszalagon tárolt adatok tulajdonjogát. A szerződés megszűnte esetén a szalagokat nem kell visszaadni, viszont a CAS követelheti rajtuk tárolt információk törlését. Az is meglepő volt számunkra, hogy az adattár feldolgozása következtében a felhasználók számára kigyűjtött bibliográfiai tételekért külön kiadói jogdíjat kell még pótlólag a nálunk vezetett nyilvántartás alapján fizetni. Az adattár, a számítógép-idő és a program biztosítása után a szolgáltatás üzemeltetéséhez, fenntartásához szükséges személyi feltételeket kellett biztosítani. Ehhez

a Művelődésügyi Minisztérium Könyvtárügyi Osztálya két könyvtáros státus engedélyezésével járult hozzá. A státusok egyikét frissen végzett vegyész mérnökkel töltöttük be, aki a VVE tantervének megfelelően bizonyos alapfokú számítástechnikai ismeretekkel is rendelkezett.

Az igényfelmérés alapján feltételezett felhasználói kör megszervezésére 1970 utolsó negyedében került sor. Elkészítettük a szolgáltatás ismertetőjét, amely szervezési vázlatban foglalta össze a felhasználók tájékoztatására összegyűjtött információkat. 1971 februárjában a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárának folyóiratolvasójában gyűlt össze az a közel félszáz érdeklődő, akit a veszprémi számítógépes SDI szolgáltatás megindulása érdekelt. Az ülés után az egyetemek, az akadémiai intézmények és az ipar összesen 115 kérdése, témája alapján kialakított keresőprofilal indult meg az első hazai gépesített információkereső szolgálat. 1971-ben hasonló számítógépes szakirodalomfigyelő szolgálat az Egyesült Államokon kívül csak Kanadában, Dániában, Angliában, az NSZK-ban, Hollandiában és Svédországban létezett.

A Számítógépes Kémiai Szakirodalomfigyelő Szolgálat iránti érdeklődést jól tükrözi a tárggyal foglalkozó cikkek nagy száma, amely a 70-es évek elején nemcsak a hazai könyvtárügyi és informatikai szaksajtóban, hanem az ismeretterjesztő és napilapok hasábjain is megjelent. Hogy elterjedése nem volt rohamosabb, meredekebb, azt elsősorban az előfizetés viszonylag magas költségei okozták. Az igénybevétel ennek ellenére különösebb hullámvész nélkül, nagyjából egyenletesen, mindmáig növekedett.

Megindulásának mindjárt kezdetén a Magyar Gyógyszeripari Egyesülés (MGYE) is élénk érdeklődést tanúsított a gépesített információ-szétsugárzás iránt. Az első kísérletek sikerei azonban arra ösztönözték az MGYE-t, hogy külön szolgáltatást építsen ki az Egyesüléshez tartozó vállalatok számára. Előfizette a CA Condensates adattár második hazai példányát, és 1972–79-ig a VVE-vel párhuzamos szolgáltatást épített ki. 1977 második felében a KFKI Számítástechnikai Főosztálya bejelentette, hogy jól bevált ICL 1905-ös számítógépét – erkölcsi elavulás miatt – korszerűbb R 40-es géppel váltja fel. A további feldolgozást a Főosztályon Horváth Iván által kidolgozott BINÁR visszakereső program rendszerrel végeztük. 1979-ben a CAS megszüntette a CA Condensates kiadását és helyette a CA SEARCH és a CA BIBLIO FILE adattárakat jelentette meg. Azóta könyvtárunk az SDI szolgáltatását a CA SEARCH adattárra alapítja. A szolgáltatás minél szélesebb körben történő terjesztése nemcsak az egyetemi könyvtár érdeke, hanem a kémiai profilú kutatások határfokának javításán keresztül népgazdasági érdek. A minél kedvezőbb árszínvonal fenntartása érdekében a VVEKK az akadémiai kedvezményben nem részesülő ipari témákat 1980 elején áttelepítette a kedvezőbb ajánlatot tevő Nehézipari Minisztérium Ipargazdasági és Üzemszervezési Intézet (NIM IGÜSZI) számítóközpontjához, ahol a feldolgozás R-22 számítógépen történik. Az 1980-as év első felének tapasztalatai azt mutatták, hogy még a kedvezményre jogosult akadémiai és egyetemi témák előfizetése sem tartható fenn a régebbi árszinten, ezért 1980 második felében ezeket is áttelepítettük a NIM IGÜSZI-hez. További lényeges esemény a Számítógépes Kémiai Szakirodalomfigyelő Szolgálat történetében az a szerződés, amelyet a VVE a Magyar Gyógyszeripari Egyesüléssel kötött. Ennek értelmében az MGYE lemondott a CA SEARCH adattár párhuzamos példányának előfizetéséről, és a szolgáltatást a VVEKK-